

Page: 20

Reach: 57000

Country: SLOVENIA

Size: 1702 cm2

1 / 5

Draga Potočnjak:

Skrito povelje

V imenu resnice

TJAŠA KOPRIVEC

Skrito povelje je pripoved, ki jo je z neusmiljeno nadrobnostjo pisala sila slovenske (visoke!) osamosvojitvene pesmi. Ta je očetnjavo, polno bridkosti, pridvignila, da je pozabila na skrivnostna brezna in grape, da je pozabila na lepoto, ki jo para črnina.

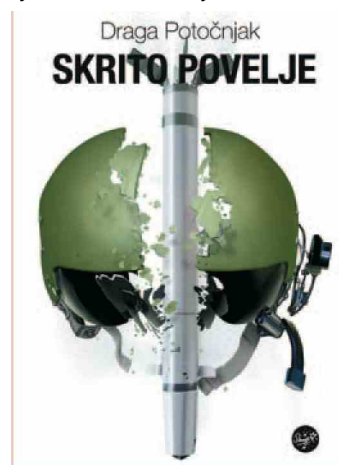
Draga Potočnjak, dramska igralka, pedagoginja in dramska pisateljica, je zapisala. Iz človeške muke je (za)pisala. Tako je bila obljubila. Kajti na roke so padle sence. 27. junija 1991 je bila strmoglavljena gazela (tj. helikopter gazela SA 341, serijska št. 664). Sestrelili so jo. Bilo je na uradni prvi dan vojne za Slovenijo. Meseč je poslej manj sijal. Kopita poka so ugasnila dve življenji. Reklo se jima je Anton (Toni) Mrlak in Bojanče Sibinovski. Pod slovenskim (tedaj že svobodnim) soncem je završalo. Propagandni vojni stroj je zabrnal. Teritorialna obramba brani svoje nebo, je zmagoslavno donelo. Pa vendar je politični vrh takrat in tam vedel, da je gazelo krmaril slovenski pilot Toni Mrlak, tajni sodelavec Teritorialne obrambe. Med svitom in temo

se je vendar moralo in moglo vedeti, da je goba dima pogoltnila enega naših.

Slovensko morje, od slasti težko in opito, je odtlej naplavilo množstvo mitologiziranih resnic. Toni Mrlak je bil (potem ko so ga proglasili za usmerjevalca "prvega sovražnega helikopterja v vojni za svobodno Slovenijo"; preobrat na bojišču prvega dne oboroženega spopada je bil namreč ključno orožje psihološko-motivacijskega manevra) nato domnevno odrešen bremena, zakaj slovenski vrh se je zedinil, da je izvrstni vojak Mrlak najbolj tragična žrtev vojne. Sestrelitev nad Rožno dolino so imenovali za napako. Draga Potočnjak sedaj posveti v senčne jame in grenkosladki uri najgloblje zlorabljenega dela novejšje slovenske zgodovine napiše epilog.

Skrito povelje ni knjiga antijunakov, čeravno se izza platnic smukajo okrog rajskega drevesa in pogoltno trgajo sadeže osamosvojiteljskih zaslug. **Skrito povelje** je mirna gotovost, čvrsti korak resnice, ki za seboj pušča vse daljše sledi. Triletno izčrpavajoče preiskovalno delo je avtorica zavrela z dokaznim gradivom. Poslej se ne

smemo slepiti, ne več. Osamosvojitveno državno dete sme dramiti zanesena čustva, pa vendar naj budi zavedanje, da se je dvaindvajset let tega v sredico naselilo tudi nekaj trhlega in nevarnega. Mar veliki črni bik vse preglasno rjove v brezkrvno jutro? •

Založba: Založba Sanje

Letnica izdaje: junij 2013

Jezik: slovenski

Vezava: gibka (poltrda)

Št. strani: 384

Cena: 21 evrov (17,85 evra za člane Kluba Sanje)

Naročila: 01 514 16 29; www.sanje.si; narocila@sanje.si

Page: 20

Reach: 57000

Country: SLOVENIA

Size: 1702 cm2

2 / 5

Tragedija ali državna skrivnost

So ljudje, katerih zgodbe morajo biti napisane, ker se jih je usoda dotaknila močnejše od drugih. Spraševati se, ali je bilo zato njihovo življenje bolj srečno ali nesrečno, se zdi nesmiselno, kajti usoda z nikomer ni milostna. Pravijo, da tistemu, ki mu v življenju nameni več dobrega, zato odmeri zgodnejši konec. Ali kot so rekli stari Grki: kogar bogovi ljubijo, umre mlad. In osrednji lik tragedije, za katero so Grki menili, da je najpopolnejša literarna vrsta, je bil vedno mlad. Presežek tragedije je bila katarza, ki pa ni prinašala razumevanja, ampak notranje očiščenje. Dokler so gojili strahospoštovanje do usode in bogov, so ljudje katarzo sprejemali z radostjo. A hoteli so več – hoteli so razumeti smisel življenja in smrti. Navkljub upornemu iskanju sta največji skrivnosti stvarstva ostali enako neraziskani kot prej, ljudje pa niso bili nič srečnejši. Usoda in smrt sta danes še bolj enigmatični in strašljivi. Iz navnega iskalca smisla se je človek spreminjal v vse bolj arogantnega uničevalca svoje lastne zgodovine.

Zgodba, ki se je lotevam, je zelo dramatična, saj nosi v sebi vse elemente tragičnosti. Njen glavni junak je nesodoben – preveč je pozitiven. Kot se za tragedijo spodobi, živi v hudi smoti. Navkljub številnim indicem ne prepozna svojih največjih nasprotnikov v boju. Boj, velikokrat mišljen simbolno, je tu konkreten. Junak je namreč častnik in vojak. Ne zavedajoč se resničnega sovražnika, usmeri svojo dejavnost v nepravo smer, zato plača z življenjem. Njegovi tragični smrti sledi zmago-slavje skoraj na ravni narodovega očiščenja.

Novica o sestrelitvi helikopterja se je v hipu razširila. Po radiu je zanj izvedela vsa Slovenija. V operativni dvorani je iz vseh ust hkrati prišla ena sama beseda: Končno. 1

Tako je v knjigi Premiki zapisal prvi obrambni minister Republike Slovenije, Janez Janša. V helikopterju je izgubil življenje moj svak, mož moje starejše sestre Anton Mrlak, ki s(m) o ga vsi klicali Toni. V Janševih besedah še zdaj in v besedah drugih še dolgo zgolj "anonimni del" novice o veliki in pomembni slovenski zmagi v t. i. desetdnevni vojni. Anonimnež, ki bi za slovensko zgodovino moral to tudi ostati. Za njene pričevalce kot

za večino državljanov pravkar nastale države je bil namreč okupator in agresor, ki je umrl v olivno zeleni, natančneje v svetlo modri pilotski uniformi pri nas takrat že dolgo osovražene Jugoslovanske ljudske armade. 2 Ko se je izvedelo, da je bil Slovenec, je avtomatično postal še izdajalec svojega naroda. Nič, razen tega, da je bil Slovenec, v tej zgodbi ni bilo res. Vendar to, razen njegovi družini in nekaterim prijateljem, dolgo ni bilo nikomur mar.

Helikopter gazela SA 341, serijska št. 664, je bil sestreljen 27. junija 1991, ob 19.19 nad ljubljansko Rožno dolino. Poleg pilota, kapetana I. razreda Antona Mrlaka, je življenje izgubil tudi tehnik letalec in starejši vodnik Bojanče Sibinovski. Kot je razvidno že iz imena, je bil Bojanče makedonske narodnosti. Narodnost se je v krajih, kjer živimo, razen v Titovih časih, vedno močno poudarjala. Usodna sestrelitev se je zgodila na "uradni" prvi dan vojne za Slovenijo, kot so desetdnevni oboroženi spopad med slovenskimi obrambnimi silami in JLA tako poimenovali domači mediji. Četudi se je spopad na Primorskem, kot je natančno opisano v knjigi Dan prej, 3 začel že 26. junija 1991.

Vendar se tudi o tem pri nas dvajset let uradno ni smelo govoriti. Pol ure pred začetkom proslave ob dvajseti obletnici dneva slovenske samostojnosti pa se je dokumentarni prispevek z obilnim slikovnim gradivom, posnetim na Primorskem 26. junija 1991, torej dan pred uradnim začetkom vojne, kot nekaj najbolj samoumevnega pojavil v oddaji 1. programa Televizije Slovenija. 4 In resnica o resničnem začetku oboroženega spopada med slovensko Teritorialno obrambo 5 in JLA je končno postala popolna! Zakaj je morala dve desetletji ostati skrita, naj ostane v domeni interpretov zgodovine. Zaradi dvajsetletnega zamlčevanja dneva prej je bila Primorcem storjena velika moralna škoda. Dvajset let se je zmanjševala njihova vloga v borbi proti JLA, dvajset let se je govorilo predvsem o tem, da se niso izkazali v boju in zato na njihovem ozemlju ni bilo pravih bitk.

V Ljubljani so se med Čadovo akcijo pripravljali na praznovanje, zaradi "dneva prej"

so Primorske novice 28. junija čez celo stran natisnile jezen naslov

Slovenija

praznovala, Primorska okupirana, datum začetka intervencije JLA in dogajanje na

Primorskem (domnevno slab odziv Primorcev, solistična pogajanja lokalnih oblasti,

zlasti koprskega župana) pa sta bila v kasnejših letih predmet različnih polemik. Tudi

sicer so bili v času spopadov vojaški, deloma pa tudi politični organi v Ljubljani

močno nezadovoljni z "decentralizacijo" vojne, tj. s samoiniciativnostjo lokalnih politikov, ki so sami skušali preprečevati spopade in ščititi ljudi in premoženje in so v ta namen sklepali premirja z nižjimi poveljniki JLA (zlasti tistimi, ki so že leta živeli v Sloveniji in imeli sorodstvene in prijateljske vezi). 6 KURZIVA!!!!!!

Podobnih nepojasnjenih dejstev iz slovenske osamosvojitvene vojne, ki jih večina slovenskih državljanov ne pozna, je še precej. Pravzaprav jih je, glede na dolžino oboroženega spopada, presenetljivo veliko. Najbolj znana, predvsem po zaslugi knjig Matjaža Frangeža, Braneta Praznika ter Mateja Surca in Blaža Zgaga, je trgovina z orožjem, ki se je, kot zdaj vemo, začela vzporedno z dogovarjanjem o vojaškem sodelovanju med Slovenijo in Hrvaško. Razmahnila se je že v drugi polovici oboroženih spopadov med slovenskimi obrambnimi silami in JLA, kmalu po zavzetju prvih skladišč orožja JLA. Večje razsežnosti je dobila ob odprodaji orožja, ki nam ga je armada zapustila, in je naraščala vzporedno z balkansko morijo. Končala naj bi se z zamenjavo obrambnega ministra Janše s Kacinom spomladi leta 1994. Eden njenih epilogov je tudi afera Patria.

A večina prebivalcev še danes težko verjame, da so nekateri t. i. osamosvojitelji Slovenije, ki so na najvišji operativni ravni skrbeli za obrambo države, hkrati na debelo trgovali z orožjem. Še težje sprejemajo dejstvo, da so to počeli tudi med oboroženim spopadom z JLA. Vozniki tovornjakov s hrvaško registracijo, ki so ponoči v koloni čakali na nalaganje orožja pred nekdanjim skladiščem JLA v Borovnici, so natančno vedeli, kam ga bodo odpeljali.

Page: 20

Reach: 57000

Country: SLOVENIA

Size: 1702 cm2

4 / 5

Tisti, ki so pozneje druge obtoževali veleizdaje, so pomembne količine orožja Hrvaški

pošiljali že jeseni 1990. /.../
Prvo je padlo skladišče v Borovnici pri Ljubljani, med

spopadi v Sloveniji pa so si del orožja prisvojili pripadniki specialne brigade Moris.

Vemo, da orožarske afere niso dobile sodnega epiloga. Nekateri tožilci so nečastno ubranili čast trgovcev s smrtjo. 8 S popolno lojalnostjo do vedno istih osumljencev – največkrat so se pojavljala imena Janez Janša, Anton Krkovič, Andrej Lovšin, Igor Bavčar, Ludvik Zvonar, Darko Njavro, Jože Zagožen, Franci Kosi – so vselej znova zavračali zelo dobro in natančno pripravljene izsledke kriminalistov zoper njih. 9 Pri tem so jim pomagali tudi vedno isti politiki, ki so vedno znova preprečevali in ovirali delo kriminalistov ter parlamentarnih komisij. Slovenskim trgovcem s smrtjo pa je nevede stal ob strani tudi v osamosvojitveno zgodbo zazibani slovenski narod, ki se tako kot v primeru izbrisanih ni hotel ukvarjati z neprijetnimi resnicami. Kljub vsej transparentnosti afer so vojni dobičkarji ostali nekažnovani. Zato v vseh teh zamujenih priložnostih in žalostnih zgodbah novejših slovenske zgodovine ostaja živo le še vprašanje morale, s katero pa v poosamosvojitveni Sloveniji vsaj dve desetletji nismo vedeli kaj početi.

Te izkryljene resnice se namreč dogajajo pod obnebjem doslej najbolj občutljivega narodovega mita o osamosvojitvi države. Slovencem, ki sicer niso mitomani, se je s prvo državo rodil tudi največji narodni mit. Ki je v hipu postal preizkusni kamen, ob katerem se lomijo domoljubna, nacionalistična, predvsem pa demagoška kopja. Osamosvojitve Slovenije je kot miško polje, postavljeno okrog slovenske samobitnosti in samozavesti. Njegovo nedotakljivost s pridom izkoriščajo predvsem tisti politiki, ki z nenehnim poudarjanjem svojih domovinskih in vojaških zaslug zakrivajo svoje grehe. Za državo to ne bi bilo tako usodno, če izkryljanju resnice ne bi še danes nasedal dobršen del slovenskega naroda. A celo tisti državljani, ki osamosvojiteljem ne zaupajo več, še naprej delajo razloček med njihovo vlogo v osamosvojitvenem procesu, posebej med t. i. desetdnevno vojno, in njihovim poznejšim političnim udejstvovanjem. A razločka ni! Če vzamemo pod drobnogled njihove besede in dejanja od nastanka slo-

venske države do danes, ugotovimo, da je bilo njihovo delovanje ves čas enako. V začetkih še neartikulirano in zakrito se kmalu radikalizira in sistematizira. V resnici gre za srhljivo premočrtnost, ki je ves čas usmerjena k enemu cilju. K oblasti za vsako ceno! Tudi za ceno življenja drugega.

O sestrelitvi gazele št. 664 nad Rožno dolino v Ljubljani, sestrelitvi, ki je bila za tedanje slovensko vojsko, imenovano še Teritorialna obramba, pomembna tako na konkretni kot na simbolni ravni, se pri nas uradno doslej še ni govorilo. Slovenski politiki razen v osebnih političnih obračunavanjih v zvezi s tem niso izražali stališč. Zadeva je očitno bolj občutljiva kot t. i. prvi strel na Primorskem in manj raziskana, kot je trgovina z orožjem. Nihče od parlamentarcev ni nikoli zahteval, naj jo podrobneje raziščejo, zato je o njej na voljo izredno malo dokumentacije. Takratno Temeljno javno tožilstvo v Ljubljani, ki je primer obravnavalo, ni ugotavljalo, ne kdo je streljal, ne kdo je izdal povelje, ne kdaj se je to zgodilo, niti od kod so streljali na helikopter, čeprav so ljubljanski kriminalisti sam dogodek raziskali in, kot je običajno, izsledke poslali tožilstvu. Vodja tožilstva Tomaž Miklavčič, 10 tudi pristojen za ta primer, je sestrelitev okvalificiral kot padec helikopterja in jo že februarja 1992 dal v arhiv. Če ne bi šlo za tragedijo, bi bilo smešno!

A tragično je najbolj to, da so Tonija sestrelili njegovi!

Zgodilo se je, kot se za tragedijo spodobi, vse, kar se ne bi smelo zgoditi. Odgovorni so naredili vse, da bi resnico prikrili. Čeprav je bil Toni že pol leta, po drugih podatkih pa skoraj eno leto tajni sodelavec Teritorialne obrambe oziroma Manevrske strukture narodne zaščite, 11 ki je v tajnosti pripravljala in organizirala slovensko vojsko. Za slovensko stran je opravil veliko izvidniških poletov in verjetno posredoval precej podatkov. Dokazano je tudi, da se je z delom posadke, ki ji je poveljeval na brniškem vojaškem letališču, že nekaj mesecev prej dogovoril za prelet dveh do treh armadnih helikopterjev na našo stran. V primeru, da bi prišlo do oboroženega spopada med TO in JLA, seveda.

Dan po njegovi sestrelitvi, 28. junija 1991, je prelet na stran TO uspel pilotu Jožetu Kalanu in tehniku letalca Bogomirju Šuštarju s helikopterjem gazela 660 - in ta dogodek se je zapisal med najsvetlejšie podvige tega kratkega, vendar za Slovenijo tako

pomembnega spopada z JLA. Pilot makedonske narodnosti, kapetan Ljubomir Sandevski, se zaradi nepredvidenih okoliščin za prelet takrat ni odločil. Tretja gazela, hera št. 718, je tako za vedno ostala v sestavi JLA in je verjetno še zdaj na kakšnem vojaškem letališču v Srbiji ali Črni gori. Morda pa celo v Republiki srbski. Nemalo gazel je po razpadu JLA prešlo v zasebne roke in jih uporabljajo za turistične panoramske lete.

Morda se sliši blasfemično, vendar bi bila Tonijeva smrt in njegova nesrečna sestrelitev, kljub tragiki, premalo za pisanje te knjige. Če ji ne bi sledilo veliko nepojasnjenih dogodkov, ki politično razširjajo njen pomen.

Ko so odgovorni uvideli, da zgodba ne more ostati zamolčana, so se sprijaznili z označbo Dnevnikovega novinarja Tomaža Bukovca, ki je junija 1992 prvi pisal o sestrelitvi gazele nad Rožno dolino. Poimenoval jo je največja napaka desetdnevne vojne. Jelko Kacin, tedanji minister za informiranje, pa je Tonija v reviji Obramba le nekaj tednov pozneje označil za najbolj tragično žrtev vojne. Takšne so desetletja dolgo ostajale tudi informacije o sestrelitvi.

Z dodatnim poudarkom večine avtorjev, ki so krivdo za sestrelitev gazele vztrajno pripisovali pilotu. Tako je dobrohotna razlaga o napaki, ki jo je slovenska TO zagrešila nad svojim tajnim sodelavcem, vseh dvajset in več let živela le v novinarskih člankih. V knjigah in publikacijah, tudi v vseh dokumentarnih oddajah o vojni, ki ostajajo na policah zgodovine, o pilotu Antonu Mrlaku še zdaj vztrajno pišejo le kot o pripadniku JLA in njegovo sodelovanje s TO je dosledno zamolčano. Četudi so leta 2000 njegov status sodelavca/pripadnika TO posthumno in formalnopravno uredili.

Zadnja objava, da je Toni umrl kot pripadnik JLA, datira v leto 2011. Še težje sprejemljivo je, da gre za knjigo, ki jo je izdal Muzej novejšie zgodovine Slovenije. V obsežni zbirki spominov na vojno za obrambo samostojne Slovenije leta 1991 z naslovom Moški na položajih, ženske v strahu, otroci na češnjah, 12 je „ob siceršnji navedbi Tonijevega imena med padlimi pripadniki JLA,“ objavljena še fotografija ostankov gazele in obeh žrtev. In to kljub dejstvu, da sta urednici k obuditvi spomina na očetovo smrt povabili tudi Tonijevo hčerko, in bi zato človek upravičeno pričakoval poznavanje dejstev in malce več pietete do pokojnikovih svojcev. Večina avtorjev pa,

Page: 20

Reach: 57000

Country: SLOVENIA

Size: 1702 cm2

5 / 5

verjetno iz previdnosti, da se do primera ne bi bilo treba opredeljevati, sestrelitve gazele nad Rožno dolino in Tonijevega imena v svojih raziskavah raje niti ne omenja.

Malce spodobnejša razlaga o tej enigmatični in tragični smrti se tako pojavlja zgolj v redkih in skozi dvajset let razpršenih časopisnih člankih. Popolno blokado informacij je leta 1991 v javnosti prekinil novinar Nedeljskega dnevnika Tomaž Bukovec, ki je tudi kasneje izkoristil sleherno priložnost in državo pozival k popravni krivic pokojniku in njegovim svojcem. Tonijevo zgodbo je odkril po naključju, ko je ob prvi obletnici t. i. osamosvojitvene vojne raziskoval ozadje zmagovitega preleta armadne gazele št. 660 na slovensko stran. Dan po Tonijevi smrti, 28. junija 1991, je to uspelo njegovima kolegoma, pilotu, danes majorju Jožetu Kalanu, in tehniku letalca, praporščaku 1. st. Bogomirju Šuštarju. Kalan in Šuštar sta novinarju razkrila Tonijevo sodelovanje s TO. •

1 Janez Janša, *Premiki, Nastajanje in obramba slovenske države 1988–1991*, str. 171, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992.

2 V nadaljevanju JLA.

3 Dan prej, *Primorske novice*, Koper, 1994.

4 RTV SLO, 26. 6. 2011, *Dvajset let Slovenije: Osamosvojitvena vlada*. Oddajo je pripravila Rosvita Pesek.

5 V nadaljevanju TO.

6 Božo Repe, *Jutri bo nov dan*, str. 287, *Slovenici in razpad Jugoslavije*, Modrijan, Ljubljana, 2002.

Sicer pa je general Čad, poveljnik reškega korpusa, sprejel enak ukaz kot vsi drugi poveljniki armadnih območij, s katerih so se enote JLA podajale osvajat slovenske mejne prehode z Avstrijo, Italijo in Madžarsko ter na letališče Brnik. Ukazano mu je bilo, da do 27. junija 1991 do 15. ure prevzame nadzor nad nekaterimi mejnimi prehodi z Italijo. General je pohitel, se s svojimi enotami podal na pot skoraj en dan prej in povelje izpolnil že 26. junija do 19. ure. V armadi so ga nekateri zato hvalili, drugi grajali. Zelo pomembno pa je, da se njegove enote niso zapletle v oboroženi boj in niso povzročile žrtev.

7 Matej Šurc in Blaž Zgaga, *V imenu države*, Odprodaja, str. 31, Sanje, Ljubljana, 2011.

8 Izraz je iz Praznikove knjige *Trgovci s smrtjo*.

9 Zato so bile obtožnice redke in še te največkrat ne najbolj pripravljene. Izjema je obtožnica v zadevi Patria, ki jo je pripravila tožilka Branka Zobec Hraštar. Vendar je zaradi kasnejših manipulacij z že pripravljeno obtožnico ter določenih pritiskov zapustila Vrhovno državno tožilstvo, še preden je prišlo do sojenja v zadevi Patria. Tožilstvo v primeru trgovine z orožjem zagotovo ni opravilo svojega dela. Kar meče zelo neprijeten madež ne le na celotno tožilstvo prakso, ampak kar na slovensko državo. Na strani tožilcev se v ustavljenih zadevah s tem v zvezi največkrat pojavljata imeni Tomaža Miklavčiča in Barbare Brezigar. Nič presenetljivega ni, da je bil Tomaž Miklavčič odločen tudi v zadevi "sestrelitev gazele", v kateri je ravnal enako: zadeve ni raziskoval!

10 Miklavčič je zavrnil več ovadb tudi zoper akterje v trgovini z orožjem. Med drugim kazenski pregon zoper prvega obrambnega ministra Janšo, ki ga je v zvezi z najdbo orožja v lasti BiH na mariborskem letališču sprožil višji tožilec Dušan Požar iz Maribora. Kazenski pregon je spremenil v ovadbo in jo v začetku februarja 1994 zavrnil in dal v arhiv.

11 V nadaljevanju MSNZ.

12 Zbirko sta uredili Marija Stanonik in Irena Uršič, izšla je leta 2011.

13 S Francem Špelkom, VP Maribor, je Anton Mrlak, VP Pleso, zapisan kot "Slovenca v JLA".